

SAMARQAND VA BUXORO SHAHARLARINING MUFASSAL TARIXI.

Mamuraliyeva Gulsanam Ilhomjon qizi

Namangan davlat universiteti ijtimoiy fanlar fakulteti tarix yo'nalishi

Ilmiy rahbar: Madrahimov Zohidjon

Annotatsiya: Bugungi O'zbekiston hududida joylashgan Samarqand va Buxoro shaharlari o'zining qadimiy kelib chiqishi, madaniy ahamiyati va me'moriy ko'rkamligi bilan mashhur. Afsonaviy Ipak yo'li bo'yida joylashgan bu shaharlar Markaziy Osiyo tarixi va merosini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynagan. Samarqand va Buxoro o'zlarining asosiy savdo markazlari bo'lganidan boshlab, ilm va sivilizatsiya markazlari sifatida e'tirof etilishigacha ko'p asrluk madaniy almashinuv va san'at yangiliklarining guvohi bo'lib kelgan. Ushbu maqolada biz Samarqand va Buxoroning maftunkor tarixini ko'rib chiqamiz, ularning qadimiy ildizlari, tarixiy bosqichlari va tashrif buyuruvchilar va tarixchilarni o'ziga jalb etishda davom etayotgan abadiy merosini o'rganamiz. Biz bilan birga zamon bo'ylab sayohatga qo'shiling va biz bu ko'p qavatli shaharlarda o'z izini qoldirgan va ularni Markaziy Osiyo tojida yorqin taqinchoqlarga aylantirgan sivilizatsiyalarning boy gobelenlarini ochamiz.

Kalit so'zlar: Samarqand, Buxoro, savdo markazlari, san'at, tarix, din, madaniyat.

O'zbekistonning qoq markazida joylashgan ikki qadimiy shahar Samarqand va Buxoro Markaziy Osiyoning madaniy boyligi va tarixiy ahamiyatini ifodalaydi. O'zining kelib chiqishi ming yillarga borib taqaladigan bu qavatli shaharlar imperiyalarning yuksalishi va qulashi, afsonaviy Ipak yo'li bo'ylab savdo-sotiqning gullab-yashnashi, turli madaniyatlar va dinlarning yaqinlashuviga guvoh bo'lgan. Ko'pincha "Ipak yo'li javohiri" deb ataladigan Samarqand va "Olimlar shahri" deb nom olgan Buxoro san'at, ilm-fan va ma'naviyat mayoqlari bo'lib, jahon umumjamoaviy merosida o'chmas iz qoldirdi. Ularning tarixini o'rganishda biz Samarqand va Buxoroning jozibali hikoyalarini o'rganamiz, bu abadiy shahar xazinalarini shakllantirgan zabt etish, bunyodkorlik va madaniyatlararo almashinuv haqidagi ertaklarni ochamiz.

Samarqand sayyoramizdagi eng qadimiy shaharlardan biri bo'lib, Rim va Afina bilan tengdoshdir. U 2750 yoshdan oshgan. Shahar har doim haqiqiy sharqona mehmondo'stlikning chinakam namunasi bo'lgani bilan ajralib turgan. Bu yerda bir necha millat vakillari doimo muammosiz yashab kelgan. Samarqandni odatda "Sharqiy Bobil" deb atashadi. Unda go'yo ulkan oynadagidek yo'l aks etadi. Ko'p avlodlar bosib o'tgan yo'l. Shaharning boy voqealari, yuksalishlar va pasayishlar, qimmatbaho

topilmalar va eksponatlar, qadimiy obidalar dastlabki odamlar bu hududda ming yillar oldin yashay boshlaganliklarini tasdiqlashga imkon beradi. Qadimgi afsonaga ko'ra, Samarqand shahri tashkil etilganida (miloddan avvalgi VIII asrda) Zarafshon tog'laridan qoplon kelib, shahar qurilishini ma'qullagan ekan. O'shandan beri Samarqandda odamlar o'zlarini qoplon bilan bog'lashadi – ular xuddi o'shanday mag'rur, xuddi o'shanday qat'iyatli va xuddi o'shanday saxiydirlar. Samarqand nomi so'g'd tilidagi Smr'kand so'zidan kelib chiqib, "tosh qal'a" yoki "tosh shahar" degan ma'noni anglatadi. Qadimgi davrlarda Samarqand eng qadimiy So'g'diyona davlatining poytaxti bo'lgan va Afrosiyob deb nomlangan. Qadimgi yunonlar orasida va Rimda shahar Marakanda nomi bilan tanilgan. Iskandar Maqduniy davrida ham Samarqand obodonlashtirilib, ancha rivojlangan shahar bo'lgan. Ilk o'rta asrlarda Samarqand Turk xoqonligi tarkibiga kirgan. 712-yilda shahar Qutayba ibn Muslim boshchiligidagi arablar tomonidan bosib olinib, Movarounnahr va Katta Xurosonning markaziga aylangan. IX asrda Samarqand Somoniylar davlatining tarkibiga, X asr oxirida esa Qoraxoniylar davlatining tarkibiga kirgan. Bu davrda Samarqandda ulkan me'moriy inshootlar qurilgan bo'lib, ularning ko'p qismi, afsuski, Chingizxon tomonidan vayron qilingan. Keyin Samarqand mo'g'ullar istilosi natijasida vayron bo'lgan Xorazmshohlar davlatining tarkibiga kirdi. Amir Temur hokimiyat tepasiga kelganida Samarqandda juda katta o'zgarishlar ro'y berdi. Shahar yana poytaxtga aylandi, vayron bo'lgan binolarni tiklash ishlari boshlandi va Samarqand yana o'zining avvalgi ulug'vor holatiga qaytdi. Temuriylar davrida Samarqand faol rivojlanib bordi, dunyoning turli mamlakatlaridan olimlar va san'atkorlar bu yerga kelishga harakat qilishdi. Shaharda ilm-fan, ta'lim va madaniyatni rivojlantirish uchun barcha sharoitlar yaratildi. XVI asrda Temuriylardan keyin Shayboniylar sulolasi keldi va shahar Buxoro xonligiga kirdi. XVIII asrdan boshlab Samarqandni Ashtarxoniylar boshqargan, Buxoro xonligi esa Buxoro amirligiga aylantirilgan. Uzoq davom etgan o'zaro ichki nizolar tufayli Samarqand iqtisodiy inqirozga yuz tutgan. Shaharni tiklashga birinchi urinishlar 18-asrning o'rtalarida Mang'itlar sulolasi tomonidan amalga oshirilgan. 1868-yilda shahar rus qo'shinlari tomonidan bosib olindi. Bir yil o'tgach, Samarqand shahri tashkil etilgan Samarqand viloyatining ma'muriy markaziga aylandi. Qizig'i shundaki, 1925-1930-yillarda Samarqand qisqa vaqt yana poytaxt bo'ldi. Bugungi kunda Samarqand eng go'zal va madaniyatga boy shahar bo'lib qolmoqda. Boy tarixiga qaramay, shahar o'ziga xosligi va betakror qiyofasini yo'qotmagan. Buxoro 2000 yoshdan oshgan shahar. So'g'd shahar-davlatlaridan biri hisoblanadi. Arablar tomonidan O'rta Osiyo islomlashtirilgach, Somoniylar saltanatining poytaxti bo'lgan Buxoro savdo va hunarmandchilikning gullab-yashnagan markazi va islom dinining ma'naviy qutbiga aylandi. Somoniylar hukmronligi tugagach, Buxoro qoraxoniylar hukmronligi ostida o'zining siyosiy ahamiyatini yo'qotdi, ammo madaniy gullab-yashnashda davom etdi. 1220-yilda

shahar Chingizxon qo'shinlari tomonidan bosib olindi va vayron qilindi, 1370-yilda Amir Temur tomonidan qayta qurilgan shaharni yana mo'g'ullar bosib oldi. Shayboniylar hukmronligi davrida Buxoro 1533-yilda O'zbek xonligining poytaxti bo'lib, o'shandan beri „Buxoro xonligi“ deb yuritiladi. Buxoro Markaziy Osiyodagi o'rta asrlardagi islom shahrining eng yaxshi namunalaridan biri bo'lib, shahar tuzilishi buzilmagan. Chingizxon va Temurning mo'g'ullar bosqinidan oldingi ayrim qoldiqlarni hisobga olmaganda, Eski shahar asosan XVI asr boshlarida Shaboniylar davrining shaharsozlik va me'morchiligidan dalolat beradi.

Xulosa:

O'zbekistonning ikki qadimiy shahri bo'lgan Samarqand va Buxoro ming yillarga borib taqaladigan boy tarixga ega. Har ikki shahar ham Ipak yo'lining asosiy markazlari bo'lib, Sharq va G'arb o'rtasidagi savdo va madaniy almashinuvda muhim rol o'ynagan. O'zining ajoyib me'morchiligi va ilm-fan yutuqlari bilan mashhur Samarqand bir vaqtlar Buyuk Temur kabi hukmdorlar davrida yirik ilm-fan va yangiliklar markazi bo'lgan. Buxoro esa o'zining muhtasham masjidlari, madrasa va maqbaralari bilan shaharning ma'naviy ahamiyatini aks ettiruvchi islom ilmi va madaniyati markazi bo'lgan. Asrlar davomida Samarqand va Buxoro turli imperiyalar, jumladan forslar, yunonlar, arablar, mo'g'ullar va temuriylar tomonidan boshqarilgan va har biri shahar madaniyati va me'morchiligida o'z izlarini qoldirgan. Bugungi kunda bu shaharlar o'zining yorqin o'tmishining jonli guvohi bo'lib, o'zining hayratlanarli obidalari, jo'shqin bozorlari va abadiy madaniy merosi bilan dunyoning turli burchaklaridan tashrif buyuruvchilarni o'ziga tortmoqda. Samarqand va Buxoro san'at, ilm-fan va ma'naviyatga qo'shgan hissasi, o'z tarixiy merosini kelajak avlodlar asrab-avaylashi va qadrlashi uchun ulug'lashda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Insoniyatning ilmiy va madaniy merosi — uchinchi ming yillikka (1997-yil 18—20-oktabr, Buxoro-Xiva), T., 1997.
2. Istoriya at-Tabari, T., 1987;
3. Narshaxiy, Buxoro tarixi, T., 1966;
4. Mir Muhammad Amin Buhariy, Ubaydullaname, T., 1957;
5. Mirza Abdal Azii Sami, Tarixi salatini mangitiyya, M., 1962;
6. Umnyakov I. I., Aleskerov Yu. N., Samarqand (spravochnikyo'lko'rsatkich), T., 1968;
7. Pugachenkova G. A., Ochiq osmon ostidagi muzey, T., 1981;
8. Zohidov P., Samarqand me'morlik maktabi (XIX-XX asr boshlari), T., 1965;
9. Bartold V. V., Istoriya Samarqanda pri Timuridax. Soch., tom 6, M, 1966;